

OMANI LITERATURE: HISTORICAL FORMATION,
ARTISTIC DIRECTIONS AND LITERARY EXPERIENCE

Ahmedova Shahlo I.

Associate Professor, PhD in Philology Department
of Arabic Studies Tashkent State University of
Oriental Studies Tashkent, Uzbekistan

Kamolotsari2020@mail.ru

Abstract: This article is devoted to the factors influenced on development of literature of Gulf Arab countries as well as the peculiar role of these factors in Oman literature formation. The writers and their names have been studied, which contributed to the development of Omani prose.

Keywords: Oman prose, modernism, realism, national character, magical realism.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ko'rfaz (Xalij) arab mamlakatlari adabiyoti rivojiga ta'sir qilgan omillar, shuningdek, mazkur omillarning Ummon adabiyotining o'ziga xos shakllanishidagi roli o'rganilgan. Shuningdek, Ummon nasri taraqqiyotiga hissa qo'shgan yozuvchilar va ularning asarlari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Ummon nasri, modernizm, realizm, milliy kolorit, sehrli realizm.

Аннотация: Эта статья посвящена факторам, влияющим на развитие литературы арабских стран Персидского залива (ал-Халидж), а также своеобразной роли этих факторов в формировании оманской литературы. Изучены писатели, которые способствовали развитию оманской прозы, и их произведения.

Ключевые слова: оманская проза, модернизм, реализм, национальный характер, магический реализм.

Kirish. XIX asrning o'rtalaridan boshlab mumtoz arab adabiyoti asta-sekin musulmon o'rta asr davrida shakllangan mumtoz adabiy an'analardan voz kechib, o'zgarib borayotgan siyosiy-ijtimoiy voqelikni tasvir etishga yangi badiiy uslublar va ifodaviy tasviriy vositalar izlay boshlaydi, jumladan g'arb adabiyoti tajribasiga murojaat qiladi. Mazkur adabiy yangilanish jarayoni Misr, Suriya va Livanda boshlanib, XX asrning 60-yillariga borib Xalij arab mamlakatlari bu jarayonlarga jalb qilindi.

Bu arab mamlakatlari adabiy yangilanish yo'liga kechroq o'tgan bo'lsa ham unda madaniy-adabiy rivojlanish jarayoni tezkorlik bilan o'tishi kuzatildi: Kuvayt va Bahraynda – 1940 yil, Birlashgan Arab Amirliqi, Qatar va Ummonda 1960 yillarda boshlandi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Kuvayt va Bahrayn adabiyotidagi yangilanish harakatining boshlanishi milliy uyg'onish g'oyalarining tarqalishi bilan uzviy bog'liqdir. Milliy uyg'onish deganda, bu o'rinda birinchi navbatda taraqqiyot yo'lida ommani bilimli qilish va tarbiyalash tushunilar edi va zimmasiga alohida mas'uliyat qo'yilar edi. Shuning uchun Kuvaytdagi Abdulaziz Rashid, Bahrayndagi Xolid Faraj kabi ma'rifatparvarlar yangi tipdagi milliy matbuot, publitsistika va badiiy adabiyotni yaratgan ilk kashshoflar bo'lishdi. Bu mamlakatlarda ta'limning yangi tizimi va matbuotning paydo bo'lishi yangi adabiyotning yanada rivojlanishi uchun zarur sharoit yaratdi.

Zero, bu mamlakatlarda adabiy yangilanish arab “neft davri” boshlanishiga qadar boshlangan ekan, umumiy ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy qoloqlik sharoitida yangi adabiyot namoyandalari oldida, ta’kidlaganimizdek, aholini bilimli qilish va ahloqiy qadriyatlarni targ’ib qilish vazifasi turar edi. Shuning uchun ular sezilarli darajada Misr, Livan va Suriya adabiyotining XIX–XX asr bo’sag’asidagi ma’rifatparvarlik merosiga e’tibor qaratdilar. Zamonaviy Misr, Suriya, Livan yozuvchilarining 40-yillardagi romantizm, tanqidiy realizm tajribalari ularni kam qiziqtirar edi, chunki bu yo’nalishlar o’sha vaqtdagi Arabiston jamiyatidan farqli o’laroq rivojlangan jamiyatning ma’naviy ehtiyojlariga ko’proq javob berar edi.

BAA, Qatar va Ummondagi ahvol, Kuvayt va Bahraynga nisbatan birmuncha boshqacha edi. Bu yerda adabiy yangilanish neft omili tomonidan vujudga kelgan ijtimoiy farovonlikning keskin o’sishi natijasida boshlandi. Neft sotishdan olinayogan daromad ijtimoiy ta’minot, ta’lim va ommaviy axborot vositalari, shu jumladan radio va televideniyeining tezkorlik bilan rivojlanishini ta’minladi. Yangi badiiy adabiyot boshlovchilari o’z zamondoshlarining o’rganish oson bo’lgan asarlaridan andoza ola boshladilar. Shuning uchun bu mamlakatlardagi yangi adabiyotning rivojlanishi juda tez – haqiqiy evolyutsion “sakrash” bo’ldi. Ummon badiiy nasri buning yorqin namunasi.

Natijalar. Yangi Ummon nasrining kashshoflaridan biri shoir, hikoyanavis, romannavis, publitsist va jamoat arbobi Abdulloh ibn Muhammad Toiy (1927–1973) bo’lib, u butun Xalij arab mamlakatlarining afkor doiralarida mashhurlikka erishgan edi. Uch she’riy to’plam va ko’plab gazeta va jurnal maqolalaridan tashqari, yetti hikoya va ikki mo’jaz p’sesa uning qalamiga mansub bo’lib, ular ibratomuz ma’rifatparvarlik ruhida yozilgan edi. Shu bilan birga u yangi Ummon adabiyotidagi “katta” nasr asarlarining muallifi ham bo’ldi. Bular: “Jabal Axdar farishtalari” (1963) va “Katta yelkan” (1971)dir. Bulardan birinchisi Ummonning Sulton Said bin Taymur davrida yagona davlatga birlashish tarixiga bag’ishlangan roman bo’lib, ikkinchisida esa ummonliklarning XVI–

XVII asrlarda portugal bosqinchilariga qarshi kurashi tasvirlangan. Ikkala roman ham XIX asr oxiridagi Livan ma'rifatparvarlari usulida yozilgan bo'lib, ummonliklarda milliy birlik va milliy g'urur hissiyotlarini shakllantirishga qaratilgan. Bu esa Ummon davlatchiligining mustahkamlanishiga oid vazifalardan kelib chiqqan ehtiyoj edi.

1970 yilda hokimiyatga Sulton Qobus bin Said hazrati oliylarining kelishi nafaqat Ummonning iqtisodiy gullab yashnashi, balki milliy madaniyatning barq urib rivojlanishiga olib keldi. Mamlakatda jadal sur'atlar bilan zamonaviy ta'lim tizimi shakllana bordi, turli ilmiy-ma'rifiy markazlar, madaniyat klublari va kutubxonalar tashkil qilindi. Yuzlab yosh ummonliklar xorijga o'qishga ketdilar. 1986 yilda birinchi milliy universitet ochildi.

Mamlakatda "Al-Vatan" (1971 y. boshl.), "Ummon" (1972 y.b.), "Al-G'adir" (1977 y.b.), "Ash-Shabiba" (1983 y.b.) kabi davriy nashrlar chiqa boshladi. Ular o'z sahifalarida yosh ummonlik nosir va shoirlarning asarlarini e'lon qildilar va bu bilan kitobxonlarda yangi adabiyotga nisbatan qarashlarni, badiiy didni shakllantiradi.

Bu sohada 1974 yildan boshlab har chorakda nashr qilinadigan "Nizva" jurnali alohida rol o'ynadi. Uning muharriri taniqli Ummon shoiri va mutafakkiri Sayf Rahbiy edi. Bu jurnal to'la elektron versiyaga (www.nizva.com) ega bo'lib, arab dunyosidagi eng yaxshi madaniy-arabiy nashrlardan biri hisoblanadi.

Mamlakatda ta'lim va matbuotning rivojlanishi adabiyot va ijodkorlarning doirasini kengaytirdi. 1970–1980 yillarda hikoyanavislar Ahmad Bilol, Mahmud Husaybiy, Ali Abdulloh Qalboniy, Sodiq bin Hasan Abdavaniy, Hamad bin Rashid bin Rashod, romannavis Sayf bin Said Sa'diy, shuningdek, Saud bin Sa'd Muzaffar va Xamad Xamis Nosiriy o'z ijod yo'llarini boshladilar. Garchi bu ijodkorlarning barchasi o'z ijodlarida yetarli darajada sentimental syujetlar yaratgan holda shaxsning axloqiy tarbiyasining ma'rifiy jihatlariga e'tibor qaratgan bo'lsalar-da, shunga qaramay ular mamlakatda ro'y

berayotgan ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarni sezilarli darajada aks ettirdilar. Bu ularning asarlarini realistik bayon turiga yaqinlashtiradi.

O'sha davr yozuvchilari o'z asarlarida o'sib borayotgan jamiyat farovonligiga e'tibor beribgina qolmay, balki an'anaviy axloqiy qadriyatlarning yangi hayotiy voqelik sharoitida saqlab qolinishi haqida ham qayg'urdilar. Yevropaliklar va G'arb oliy o'quv yurtlaridan qaytib kelayotgan yoshlar bilan birga Ummonga kirib kelayotgan G'arb madaniyati mazkur mualliflarning asarlarida axloqni buzish manbai sifatida tasvirlanadi. Masalan, Saud Muzaffar "Qum va muz" (1988) va "Erkak va ayol" (1990) romanlarida ummonliklarning yevropalik ayollar bilan ishqiy munosabatlarini qoralaydi. "1986" (1993), "Jabalul hajarlik erkaklar" (1995) romanlarida esa pul qudrati ta'sirida mamlakatda oila-qarindoshlik rishtalari uzilayotganligi tasvirlanadi. "Aprelda yoqqan yomg'ir" (1997) romanida esa Ummon yangi boylarining haqiqiy gangster jangarilari tarzidagi hayoti tasvirlanadi.

1970 yillar boshidan Xalij arab mamlakatlari adabiyotida hali yetarli darajada rivojlanmagan realistik yo'nalish bilan bir qatorda avvalroq Misr, Suriya va Livan yozuvchilari ijodida keng tarqalgan modernizm tamoyillari kuzatildi. Xalij arab mamlakatlaridagi modernistik hikoyaning ilk ijodkorlari Kuvaytlik Laylo Usmon, baxraynlik Amin Solih va Favziya Rashid, BAAdan Abdulloh Sakr Mirriy va Saud Arimiylar edi. 1980 yillarning o'rtalarida shakllangan Ummon hikoyanavislarining yangi avlodi ham milliy adabiyotda tarkib topayotgan realistik yo'nalish bosqichini "sakrab o'tib" modernizm estetikasiga murojaat qiladilar. Mazkur avlodning Muhammad Qurmutiy, Muhamad Balushiy, Yunus Axxamiy, Yahyo Munzariy kabi vakillari u yoki bu darajada avval mavjud bo'lgan voqelikni haqqoniy ob'ektiv ko'rsatishga intilgan syujetli hikoyalardan sub'ektivlikka o'tdilar hamda o'z asarlarini tushkunlik va begonalashuv holatini shakllantiruvchi ong oqimi bilan to'ldirdilar, shuningdek, allegorik va syurrealistik timsollar yaratishdi.

Mazkur avlod yozuvchilari orasida hikoyanavis va romannavis Ali Ma'mariy (1958–2013) alohida o‘rin tutadi. Uning ijodiga postmodernistik xususiyatlar: matn “o‘yin”i, iqtibosli talqinlar ko‘pligi, ma’nolar “nimrangligi”, personajlar “shartliligi” va vaqt chegaralari buzilishi kabilar xosdir.

Polyak tadqiqotchisi B. Mishalak-Pikul’ska u haqda quyidagilarni yozadi: “Ummon mualliflari orasida u enfant terrible tajassumi hisoblanadi. Uning nasriy asarlari aqliy tasnif va ta’rifning mavjud vositalari yordamida talqin qilish va taniqli tahliliy usullariga mos tushmaydi. Uning asarlari go‘yo ataylab mavjud adabiyot qoidalari hamda yozuvchi va kitobxon o‘rtasida o‘zaro munosabat mexanizmini barbod qiladi. Uning ijodi o‘zida ma’nolari bilan xarakterlanib, bu holat o‘quvchiga u yoki bu ma’no yoxud bir talqinda to‘xtalish imkoniyatini bermaydi” (Michalak Pikulska B. Modern poetry and prose of Oman 1970-2000. – Krakow, 2002. – P. 65).

Shubhasiz, Ali Ma'mariy ijodi boshqa bir enfant terrible – Birlashgan Arab Amirligi yozuvchisi Soniy Suvaydiy ijodi kabi yosh arab yozuvchilarida dadil eksperiment ruhi mavjudligini tasdiqlaydi.

1990-yillar o‘rtalaridan boshlab, jahon axborot almashinuvining keskin tezlashuvi va uning doirasi kengayishi (shu jumladan adabiyotda ham) sharoitida Ummonda birinchi navbatda ijodiy eksperiment, yozuvchilikning individual usullarini ishlab chiqishni maqsad qilib qo‘ygan yangi nosirlar avlodi shakllandi. Bular Muhammad Sayf Rahbiy, Xolid Mansur Forisiy, Salim Tvaya, Xalifa Sultan Abri, Abdulloh Habib, Ali Sa'id Safaviy, Muhammad Yahyo, Salim Xumaydiy, Numayr Salim Sa'id, Sulaymon Ma'mariy, Abdulaziz Forisiy, Husayn Abriy, Sulton Azriy, Muhammad Arimiy, Mahmud Rahbiy, Ahmad Rahbiylardir.

Ayni paytda, Ummon nasrida bir qancha ayollarning nomlari paydo bo‘ldi. Bular: Fotima Sha'bon, Badriya Shahhiy, Badriya Vaxaybiy, Bushra Vaxaybiy, Tohira Lavatiy,

Xavla Zohiriy, Zuvayna Xalfan, Javha Xarisiy, Galiya Sa'id, Xuda Jahvari, Azhar Ahmad, Rahma Mug'ayzaviylardir. Bu adib va adibalarning barchasi arab va jahon adabiyotida mavjud bo'lgan turli oqimlar, xususan syurrealistik modernizm (Havla Zohiriy), "she'riyat" modernizmi (Abdulloh Habib), sehrli realizm (Badriya Vahaybiy) kabi oqimlarga murojaat qiladilar.

2000 yil boshlaridan Ummon nasrida romanchilik ancha rivojlandi. Ijodini hikoyanavislikdan boshlagan ko'pgina mualliflar keng miqyosli mavzu va g'oyaviy-badiiy yo'nalishlarni qamrab oluvchi romanlarni e'lon qildilar. Masalan, Mahmud Rahbiyning "Orzumandning xaritasi" (2010) deb nomlangan "muhojirlik" romani qahramoni Yangi Zelandiyaning madaniyatidan hayratlanadi. Bu roman g'oyaviy jihatdan ilk arab ma'rifatchilarining sayohat taassurotlari tipidagi romanlariga yaqin turadi. Badriya Shahhiyning "Fizika-1" (2009) romani hayoti ikki madaniyat – sharq va g'arb (rus) madaniyati bilan bog'langan insonlarning taqdiri haqida. Abdulaziz Forisiyning "Er yig'laydi, Saturn kuladi" (2007) romani arab nasri uchun ancha tipik bo'lib, uni "qishloq" romani deyish mumkin. Unda shaxs ruhiyatidan ko'ra insoniy munosabatlar va mahalliy koloritga katta e'tibor beriladi.

Muhammad Sayf Rahbiyning "Bu yerdan Sayyid o'tgan" romani yetuk tarixiy asar bo'lib, unda Ummonning XIX asr birinchi yarmidagi tarixi hujjatli dalillar bilan tasvirlanadi va badiiy to'qima bilan uyg'unlashib ketadi. Shu muallifning "Xasht" (2008) romani zamonaviy Ummon jamiyatining qusurlarini ochiq tasvirlaydi. Javha Xarisiyning "Oy ayollari" (2010) romanida XX asarda mamlakat hayotidagi radikal o'zgarishlar konteksti ostida bir necha Ummon oilalarining taqdiri hikoya qilinadi va roman milliy epopeya xarakteriga ega. Ummon millati uchun og'riqli mavzu, ya'ni Dofar viloyatidagi 60–70-yillarda ro'y bergan qurolli to'qnashuv Ali Ma'mariyning "Ko'priklar shiviri" (2008) romanida qalamga olinadi. Bu asar 100 ta eng yaxshi arab romanlari qatoriga kiradi. Mahmud Rahbiyning "Sehrlangan ayol boshlagan yo'l" (2010) romani milliy xalq og'zaki

ijodi ohanglariga tayanib, sehrli realizmga yaqindir. Husayn Abriyning “Diazepam” (2001) romani shaxsni anglash, haddan ziyod begonalashuv hissini, Ali Ma'mariyning “Fikrlar cho‘qqisi” (2003) romani zamon, makon va voqealarning sochmasini ifoda etib modernistik oqimga xos uslubni qo‘lladi (Michalak-Pikulska B. Modern literature of the United Arab Emirates. Krakow 2012.-P.63).

Xulosa. Ummon nasrida o‘z ifodasini topgan uslub va yondoshuvlarning bunday xilma- xilligi qirk yil davomida jadal rivojlanib , yangilanish jarayoni yuz yil avval boshlangan bir qator arab mamlakatlari bilan bir bosqich darajasiga chiqib olishga harakatdaligidan dalolat beradi. Ishonch bilan aytish mumkinki, hozirgi Ummon nasri har tomonlama adabiyotshunoslik tadqiqotiga loyiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Michalak-Pikulska B. Modern poetry and prose of Oman. 1970-2000.Krakov.2002.
2. Michalak-Pikulska B. Modern literature of the United Arab Emirates. Krakow 2012.
3. . Suvorov M.N. Realism and modernism in the fiction of the Arab countries. (*Realizm i modernizm xudojestvennoy proze stran Aravii*)/Vestn.St. Petersburg.University of 2012.Ser 13.Oriental studies. African studies.Issue. (in Russian)
4. Rashid Ali Muhammad. Al-Qissa wa al-rivaya wa adab al-atfal fi dawlat al-Imarat al-arabiyya al-muttahida madkhal tawthiqi. Ras al-Khaiman 2009.272p. (in Arabic)
5. Ramsay G. Styles of expression in women’s literature in the Gulf//Orientalia Suecana.Vol.LI-LII (2002-2003)/ Uppsala:Uppsala University, 2003.
6. Ramsay G. The past and present Aspects of intertextuality in modern literature in the Gulf // intertextuality in modern Arabic literature since 1967/Durham Durham University 2006.
7. Gachev G.D. Accelerated development of literature (based on the material of Bulgarian literature of the first half of the 19th century). (*Uskorennoye razvitiye literaturi (na*

materiale bolgarskoy literaturi pervoy polovini XIXv.).)Moscow: Nauka Publ., 1964.
(in Russian)

8. Akhmedova, Shahlo. (2017). "Novellistics in the arab countries of the Persian Gulf." International Scientific and Practical Conference World science. Vol. 5. No. 4, -P.9-11
9. Akhmedova, Shakhlo Irgashbaevna. (2021). "Ideological and artistic searches in the short stories of the arab countries of the persian gulf at the beginning of the XXI century."Asian Journal of Multidimensional Research 10.10,-P. 838-842.
10. Akhmedova, Shakhlo Irgashbaevna. Formation and Development of Storytelling of the Gulf Arab Countries Power System Texnology Journal, Volume 48, Issue 4 (2024) (Scopus Q1)ISSN: 1000-3673
<https://powertechjournal.com/index.php/journal/article/view/1146>